

Beyrut 1944; I-III, Kahire 1379/1960, 1961-1965, 1991, 1994); Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (Kahire 1389/1969); İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Şâhihi'l-Buhârî* (I-III, Beyrut 1389/1969, tamamlanmamıştır); Kâdî İyâz, *Kitâbü'l-İlmâ' ilâ ma'rifeti uşûli'r-ri-vâye ve takyidi's-semâ'* (Kahire-Tunus 1389/1970, 1398/1978); Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (Kahire 1389/1970); a.mlf., *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âşâr* (I, Kahire 1390/1970); Ferrâ el-Begavî, *Şerhu's-sünne* (Kahire 1397/1976, Ebü'n-Nûr Muhammed Ahmedî ile birlikte, tamamlanmamıştır); İbn Fâris, *eş-Şâhibî fî fıkhi'l-luğa* (Kahire 1397/1977); Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfi'i* (I-II, Kahire 1390-1391/1970-1971).

Makale: Seyyid Ahmed Sakr'ın *el-Hidâyetü'l-İslâmiyye, el-Ezher, Mecelletü'l-Mecma'î'l-İlmiyyi'l- Arabî, er-Risâle, eş-Şekâfe, el-Kitâb, el-Mecelle, Mecelletü'l-Ma'hedî'l-Mahfûfâtü'l-Arabiyye* dergilerinde yayımlanmış otuz yedi makalesi, Ahmed b. Mûsâ el-Hâzimî tarafından derlenerek *Maqâlâtü'l-Allâme el-muḥakkık el-luğavî el-edîb es-Seyyid Ahmed Şakr* adıyla basılmıştır (1333-1410/1915-1989) (Riyad 1410/1989, 1430/2009). Yazar bu makalelerinde klasik eserlerin neşrinde gördüğü hataları belirtmekte, dil, edebiyat, şiir, belâgat ve bazı alanlardaki çeşitli konuları ele almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Seyyid Ahmed Sakr, *Şerhu Divânî 'Alkameli'l-Faḥl*, Kahire 1935; a.mlf., *Maqâlât* (nşr. Ahmed b. Mûsâ el-Hâzimî), Riyad 1989, neşreden giriş, s. 15-31, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., "en-Nâbiğatü's-Şeybânî müslim lâ naşrânî", *Mecelletü'l-hidâyetü'l-İslâmiyye*, VI-VII, Kahire 1934, s. 80 vd.; a.mlf., "el-İslâm ve'l-mer'e", *ME*, IV/1 (1352/1934), s. 40 vd.; Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, *Medḥal ilâ târihi neşri't-türâsi'l-Arabî*, Kahire 1405/1984, s. 99-102; a.mlf., *Maqâlât*, Beyrut 2002, II, 479, 523, 598, 665, 672; Ahmed el-Alâvi-

ne, *et-Tezyil ve'l-istidrâk 'alâ Mu'cemi'l-mü'el-lifin*, Cidde 1423/2002, s. 126; Ahmed el-Hâzimî, "el-Allâme el-Luğavî el-edîb el-üstâz: es-Seyyid Ahmed Şakr el-muḥakkık en-nâkıd, el-bâhişü'd-de'üb", <http://www.alukah.net/culture/o/4455> (12.02.2019).

HALİM ÖZNRHAN

SAKSONCUBAŞI

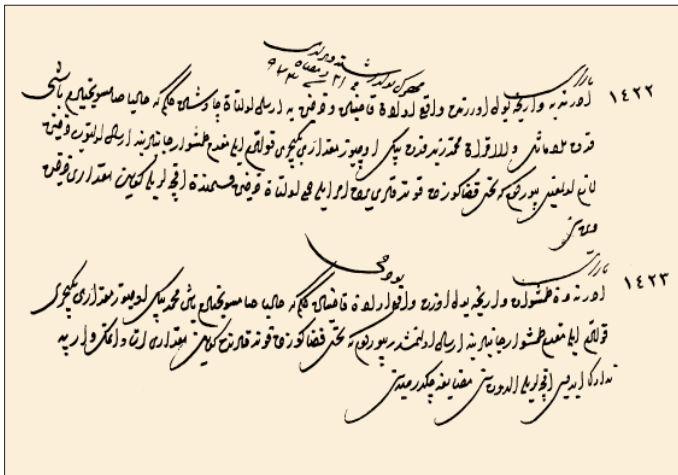
Yeniçeri Ocağı
cemaat ortalarından
yetmiş birinci ortanın zabiti.

Bazı kaynaklarda ve resmî belgelerde **seksuncubaşı, samsoncubaşı ve serseksoni** şeklinde de geçer. Yetmiş birinci orta, daha ziyade ayı avına mahsus sekson (samson) türü köpeklerin bakımıyla yükümlü olduğundan bu adla anılmıştır. Bir rivayete göre bu orta, Eflak voyvodasının Fâtiḥ Sultan Mehmed'e gönderdiği yeni cins köpekler (saxson) münasebetiyle teşkil edilmiş yetmiş birinci ortanın yayabaşısı 25 akçe yevmiye ile seksuncubaşı yapılmış, bunun maiyetine seksuncular kethüdâsı ile seksonlar verilmiştir. Diğer avcı bölüklerinin mensupları gibi seksuncular da avlara uzun etekli gömlekler ve ellerinde ucu gümüşlü değneklerle katılırlardı. Odalarının yanında seksonlar için yer, Topthane sırtlarında yaylak tahsis edilmişti (BA, Cevdet-Askerî, nr. 19465; *Kavânin-i Yeniçeriyân*, s. 143). Seksuncular besledikleri köpeklerin zincirini, tasmaşını, ekmeğini, her türlü masrafını devletten alırdı. Köpeklerin tükettiği işkembeyi İstanbul'daki işkembeci esnafı parasız verirdi. Padişahın süreklilik avlarında görevli olan seksuncular ayrıca gösterilere de katılır, padişahın huzurunda yetiştirdikleri köpekleri aylara saldırtırlardı (*Subḥi Tarihi*, s. 641, 691). 1643'te seksuncuların mevcudu 350 iken 1664'te 531'e çıktı, İsveç elçisi M. d'Ohs-

son'un İstanbul'da bulunduğu yıllarda seksuncu mevcudunun 200 olduğu anlaşılmaktadır.

Saksuncubaşı "katar ağaları" denilen ocağın büyük kumandanlarından olup yeniçeri ağasının başkanlığında toplanan ağa divanının dâimî üyesiydi. Rütbe bakımından turnacıbaşı ile zağarcıbaşı arasındadır, terfi ederse ocak içinde genelde zağarcıbaşı, XVI. asır sonlarından itibaren ise kul kethüdâsı da olurdu. Dış hizmete genellikle sancak beyi, bazan da beylerbeyi olarak giderdi. Saksuncubaşılığa genelde turnacıbaşılar getirilirse de bazan ocak başçavuşunun, hatta kıdemli bir seksuncunun getirildiği de olmuştur (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 536). XVI. yüzyıl sonlarında seksuncu ortasının kırk altı, sekiz nefer seksuncu bölükbaşının sekizer, seksuncu kethüdâsının ise günlük dört çift fodula tahsisatı vardı. Odalara verilen koyun etinden başka zağarcı ve turnacıbaşı gibi seksuncubaşıya da bir adet koyun verilirdi. Ulûfe dağıtımı esnasında yeniçerilerin iyi hallerine delâlet etmek üzere yüksek rütbeli kumandanlara akide şekeri dağıtılırken seksuncubaşıya 20 dirhem şeker verilirdi. Ramazan ayının yirminci günü katıldığı iftar sofrasında seksuncubaşı zağarcıbaşı ve turnacıbaşı ile birlikte otururdu. Seferlerde önemli görevler yapar, gerektiğinde tek başına bir yeniçeri müfrezesine komutanlık ederdi (BA, MD, nr. 140, s. 25, hk. 22). Barış zamanında ise seksuncubaşının önemli görevlerinden biri gerektiğinde devşirme yapmaktı (BA, MD, nr. 79, s. 94; *Topçular Kâtibi Abdülkadir [Kadri] Efendi Tarihi*, I, 563).

Saksuncubaşının üst kıyafeti Sırp ayısından yapılmış kürktü. *Eyyübî Efendi Kânünnâmesi*'ne göre ise (s. 44) üst elbisesi samur ve vaşak kaplı kadifeden olurdu. Bunun şekli diğer ocak ağalarının üst elbiseleri gibiyse de kabının rengi yeşildi. Başına deve tüyünden yapılmış tuğ ile reislere mahsus üsküf veya kuka giyerdi. Sorgucu pırlantalı balıkçın olup eyer takımı gümüşlendi. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren saray bostancıları arasında zağarcılar gibi seksuncular da yetiştiğinden bunlara ihtiyaç kalmadı, ancak seksuncubaşı ve ortası varlığını ocağın kaldırılmasına kadar devam ettirdi. Son yüzyıllarda bazı taşra âyanlarına pâyе olarak seksuncubaşılık verilmiştir (Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, I, 254, 419). II. Mahmud döneminde Eşkinci Ocağı'nın kuruluşunda görev alan seksuncubaşıya dergâh-ı muallâ (âlf) kapıcıbaşılığı rütbesi verildi, kendisine 4500 akçe maaş bağlandı (Ye-

Kanûnî
Sultan
Süleyman'ın
Saksuncubaşı
Mehmed
Ağa ile ilgili
iki hükmü
(BA, MD, nr. 5,
s. 519,
hk. 1422, 1423)

niçeri Ocağının Kaldırılışı, s. 56, 63), fakat birkaç gün sonra ocağın ilgasıyla birlikte saksoncu ortası ve saksoncubaşılık tarihe karıştı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasında hizmeti geçenlere yeni görevler verilirken saksoncubaşıya 25 kese atıyeye verildi (*DİA*, IV, 64).

BİBLİYOGRAFYA :

Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri (haz. Halil Sahilloğlu), İstanbul 2004, s. 34, 35, 224; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi* (haz. Ziya Yilmazer), Ankara 2003, I-II, tür.yer.; Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme* (haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul 2008, s. 380, 423, 431; *Eyyûbî Efendi Kânûnnâmesi* (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 42, 43, 44; *Kavânin-i Yeniçeriyân: Yeniçeri Kanunları* (haz. Tayfun Toroser), İstanbul 2011, s. 12, 41, 83, 123, 127, 132, 134, 143, 208; krş. *Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, tür.yer.; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayîât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, tür.yer.; Râşid Mehmed Efendi – Çelebizâde Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli* (haz. Abdülkadir Özcan v.dğr.), İstanbul 2013, I-III, tür.yer.; *Subhî Tarihi: Sâmî ve Şakir Tarihleri ile Birlikte* (haz. Mesut Aydın), İstanbul 2007, s. 81, 197, 538, 641, 691, 693; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 315; Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yilmazer), İstanbul 2008, I, 254, 419; II, 918-919, 1099, 1191, 1275; *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati-Mehmed Dâniş ve Eserleri* (haz. Şamil Mutlu), İstanbul 1994, s. 56, 63; Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Vaziyeti*, s. 78, 79; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 173-175, 202-203, ayrıca bk. tür.yer.; Pakalın, III, 112-113, 150-151.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

SÂLÂR (سالار)

İslâm devletlerinde
idarî ve askerî bir unvan.

Pehlevîce **serdar** kelimesinin dönüşümüyle meydana gelen **sâlâr** (**sellâr**) söz-lükte “yaşlı, seçkin, kumandan, vali, lider” gibi mânalara gelir (Hasan-ı Enverî, s. 3991-3992; Steingass, s. 642). Sâlâr Arapça'da **kâid**, **mukaddem** kelimeleriyle ifade edilmektedir. Bu unvan İran, Irak, Suriye, Kafkasya, Orta Asya ve Hindistan'da hüküm süren devletlerde kullanılmıştır.

Gazneli, Selçuklu askerî ve idarî teşkilâtlarında daha alt rütbedeki kumandanlar için sıkça kullanılan bu unvan bilhassa mahallî askerî birliklerin başındaki kimseleri ifade ediyordu. Gazneliler'in Hindistan'daki sınır bölgesinin çeşitli noktalarında yer alan gazi birliklerinin başındaki kumandan sâlâr-ı gâziyân adıyla anılıyordu. Hindistan'da Gazneli ordusuna ait birliklerin kumandanı ise sâlâr-ı Hindistan unvanına sahipti. Gazneli Sultan Mesud devrinde bu göreve tayin edilen Ahmed

b. Yinal Tegin için görevini anlatan süslü bir menşurun yanı sıra kôs, tabl ve alem gibi hediyeler hazırlandı. Ayrıca kendisine mükemmel bir hil'at yanında altın işlemeli iki dallı külâh giydirildi. Gazneli sarayını korumakla görevli gulâmların kumandanına sâlâr-ı gulâmân veya sâlâr-ı gulâmân-ı saray denilirdi ve aslî görevinin dışında ordu kumandanlığı da yapabiliirdi. Nitekim Gazneli Sultan Mesud döneminde bu görevi ifa eden Hacib Begtoğdı, 426'da (1035) Selçuklular üzerine gönderilen ve Nesâ'da yenilen ordunun kumandanlığını yaptı. Sâlâr-ı gulâmân saray teşkilâtında büyük hâcibden sonra gelen en yetkili görevliydi. İdarî ve askerî konularda düzenlenen meclislere katılabiliyordu. Öte yandan Gazneli ordusunda yer alan çeşitli etnik kimliklere mensup askerlerin başına genellikle onlarla aynı ırktan sâlârlar tayin edilirdi. Ebû'l-Hasan-ı Irâkî, Gazneli ordusundaki Arap ve Kürt askerlerinin sâlârı idi.

Selçuklular adına uçlarda savaşan Türkmenler'in reislerine de sâlâr unvanı verildi ve bunlar devlet tarafından maaşa bağlandı. Tuğrul Bey, 429'da (1038) Nişâbur'da hâkimiyet tesis ederken ahalinin teşkîni ve Selçuklu idaresini kabullenmesi için Sâlâr-ı Bûzgân (Bûzcân) Ebû'l-Kâsim Abdüssamed el-Bûzgânî'den büyük destek gördü. Yi ne Tuğrul Bey ve Alparslan zamanında Anadolu'ya, özellikle Urfa bölgesine yapılan akınlarda sâlâr-ı Horasan unvanlı bir kumandan bahsedilmektedir. Sultan Melikşah döneminde bu unvanı taşıyan bir kumandan Mekke şerifiyle ilişkileri güçlendirmek amacıyla Haremeyn'e gönderildi. Selçuklu kumandanlarından Bozan 479'da (1086) Urfa'yı ele geçirdiğinde şehrin idaresini bir sâlâra bırakmıştı. Selçuklular'ın Diyarbakir'i fethetmek üzere gönderdikleri orduda “mukaddemü's-sâlâr” unvanıyla anılan Cenâhüddeve de vardı. Bu unvanın daha sonraki dönemlerde de kullanıldığı görülmektedir. Meselâ Kaçar hânedanı devrinde Emîr Nizâm Garuşî “Sâlâr-ı Leşker” unvanına sahipti. İran'da Emîr-i Nizâm ve başbakanlık görevinde bulunan Abdülhüseyn Mirza'nın oğullarından Abbas Mirza da aynı unvanı taşımaktaydı. Yine Haydarâbâd Nizamlığı'nın İran asıllı başvezirlerinden Mîr Türâb Ali Han, Sâlâr Ceng unvanıyla meşhurdu. Saray teşkilâtındaki âhûr-sâlâr (emîr-i âhûr) sultanın has ahırından sorumluydu. Gazneliler ve Selçuklular'dan başka bu görevinin adına Memlûkler döneminde de rastlanmaktadır. Hânsâlâr saray mutfağı ve yiyeceklerle ilgilenirdi. Sultan Sencer döneminde 548'de (1153) çıkan Oğuz isyanının sorum-

lularından biri de sarayın hânsâlârı idi. Aynı görevli Irak, Kirman ve Anadolu Selçuklularında da mevcuttu. Saray aşçılarına matbah-sâlâr denirdi. Havâicsâlâr mutfağâ malzeme tedarik ederdi. Ayrıca sâlâr-ı bezmin emîr-i meclis, zered sâlârın emîr-i silâh, sâlâr-ı bârın teşrifat reisi olarak adları geçmektedir. Askerî ve idarî teşkilât dışında kalem ehlinen kişiler de zaman zaman sâlâr unvanı verildiği görülür. Meselâ Hâce Ali Mîkâil, Gazneliler devrinde Sultan Mesud tarafından kutsal topraklara giden hacıların başına sâlâr (emîr-i hac) tayin edilmişti (Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, s. 378, 382; Palabıyık, s. 175).

İslâm devletlerinde başkumandanlık makamını ifade eden “sipehsâlâr / sipehsâlâr” tabiri kelimenin birleşik kullanımındaki en yaygın örneği olup Tâhirîler, Saf-fârîler, Sâmânîler, Gazneliler ve Selçuklular'ın askerî teşkilâtlarında sıkça görülür, “emîr-ül-ümerâ ve hâcib-ül-hüccâb” karşılığında geçer. Sâmânîler'de devletin idarî teşkilâtında hükümdardan sonra gelen en önemli görevli durumundaki Horasan valilerine sipehsâlâr-ı Horasan denilir. Sipehsâlâr unvanı, Sâmânîler'in çağdaşı Büveyhîler'de çeşitli vesilelerle yararlılık gösteren kişilere taltif etmek ve onurlandırmak amacıyla verilmiştir. Horasan'ı Sâmânîler'den alan Gazneliler de eyaletin idarecilerini onlar gibi adlandırdı. Gazneli ordusunda sipehsâlâr savaşlarda genellikle sağ kanada kumanda ederdi. Büyük Selçuklular'da da kumandan aynı unvanla anılırdı. Emîr-i sipehsâlâr Anadolu Selçuklularında beylerbeyine tekabül ediyordu.

X-XI. yüzyıllarda Târûm, Azerbaycan, Arrân ve İrminiye'de hüküm süren Müsâfirîler, Sellârîler adıyla da bilinmektedir. Beyhak reisi Ebû'l-Abbas Muhsin b. Ali el-Mütetavîin soyundan gelenler de sâlârîyân adıyla anılırdı. Sâlâra şahıs ismi olarak da rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Steingass, *Dictionary*, s. 642; Gerdîzî, *Zeynü'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 164-165, 168, 172-173; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târih* (trc. Yahyâ el-Haşşâb – Sâdik Neş'et), Beyrut 1982, s. 92, 378, 382, 424-425, 449, 463, 472, 475, 487, 515-516, 602-603; İbnü'l-Kalânîsî, *Târihu Dimaşk* (Zekkâr), s. 503; *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 2000, s. 113, 173, 182, 184; Beyhakî, *Târih* (Behmenyâr), s. 267-268; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), II, 286; *Ahbâr-ü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 22; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 447, 531; X, 143; İbn Bîbî, *el-Evâmir-ül-Alâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 72, 222, 257, 441, 455; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 36, 53-55; Mehmet Altay